

سرمایه اجتماعی و فضای سایبری

مؤلفان:

دکتر علیرضا صنعت خواه

عضو هیأت علمی گروه علوم اجتماعی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان

و

دکتر منصور حقیقتیان

عضو هیأت علمی گروه جامعه‌شناسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان

سال ۱۳۹۴

سرشناسه	: صنعت خواه، علیرضا، - ۱۳۶۰
عنوان و نام پدیدآور	: سرمایه اجتماعی و فضای سایبری
مشخصات نشر	: کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمان، انتشارات، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۴۸۵ص:، جدول، نمودار
وضعیت فهرست نویسی	: فیزیکی مختصر
یادداشت	: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
یادداشت	: کتابخانه
شناسه افزوده	: حقیقیان، منصور، ۱۳۴۴-
نمارة کتابشناسی ملی	: ۳۷۱۹۲۹
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۳۴۱۱-۷
	ISBN : 978-964-10-3411-7

عنوان:	سرمایه اجتماعی و فضای سایبری
مؤلفان:	دکتر علیرضا صنعت خواه و دکتر منصور حقیقیان
ویراستار ادبی:	مجید غلامحسین پور
حروف نگاری و صفحه آرایی:	فرشته معین الدینی
طراحی روی جلد:	سینا مصطفایی
ناشر:	انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان
ناظر چاپ:	فاطمه معین الدینی
توبت چاپ:	اول ۱۳۹۴
شمارگان:	۳۰۰۰ نسخه
بها:	۲۷۰۰۰ ریال
شماره نشر	۹۴/۳
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۳۴۱۱-۷

(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

نشانی: کرمان، بلوار ولی عصر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان - انتشارات

تلفن و نمابر انتشارات ۳۱۳۲۱۹۲۹

کد پستی: ۷۶۳۵۱۳۱۱۶۷

به نام خدایی که توفیق از اوست

دل زنده را نور تحقیق از اوست

مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان می‌کوشد تا با توجه به ضرورت معرفی توانمندی‌های علمی موجود در مجموعه و شناساندن روند خجسته‌ی تولید فکر و نظریه، نسبت به چاپ و انتشار تألیفات و ترجمه‌های گران‌سنگ اعضای هیأت علمی خود و دیگر پژوهشگران و اندیشمندان اقدام نموده و بدین ترتیب در حد بضاعت، به جهاد علمی مطرح در سطح کشور و به ویژه مجامع هم‌پیوند با آموزش عالی، یاری رساند. اهتمام به پذیرش آثار قلمی نویسندگان و مترجمان دانشگاهی و تقبل مسئولیت در قبال کلیه‌ی مراحل آماده‌سازی، چاپ و انتشار هر اثر، آفرینندگان آثار را از پی‌گیری‌های ممتد و دراز دامنه در بیرون از واحد بی‌نیاز نموده و زمینه‌های مناسبی برای ترغیب روز افزون اعضای هیأت علمی به ارایه‌ی آثار نوین، کاربردی و اثر گذار در موضوعات گوناگون فراهم آورده است.

علاوه بر آن مرکز درصدد است تا با تکیه بر تشریک مساعی عموم مسئولان، امکانات و تجهیزات خود را، متناسب با چشم انداز توسعه‌ی واحد، توسعه داده و به وجه شایسته تقویت نماید. اما در عین حال استمرار موفقیت این مرکز، جز در پرتو الطاف بی‌دریغ الهی و حسن توجه و حمایت پدیدآورندگان آثار ارزشمند علمی، ناممکن می‌نماید.

از این‌رو فروتنانه از پروردگار متعال مدد طلبیده و بر عزم جدی خود در ادامه‌ی مسیری که برگزیده‌ایم، پای می‌فشاریم. تا چه در نظر آید.

انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی

واحد کرمان

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه	۱۱
-------------	----

بخش اول: سرمایه اجتماعی و کارکرد آن در جوامع انسانی

فصل اول: سرمایه اجتماعی چیست؟	۲۳
فصل دوم: ابعاد مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی	۲۷
فصل سوم: دین و سرمایه اجتماعی	۴۷
فصل چهارم: نگاهی به وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران	۶۵
فصل پنجم: جوامع انسانی و چگونگی شکل‌گیری سرمایه‌های اجتماعی	۱۴۳
فصل ششم: رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی	۱۷۵

بخش دوم: سرمایه اجتماعی و استفاده از اینترنت

فصل هفتم: میزان استفاده، الگوهای استفاده از اینترنت در ایران و برخی کشورهای جهان	۲۳۳
فصل هشتم: بررسی و تحلیل الگوهای استفاده از اینترنت در ایران	۲۸۹
فصل نهم: روابط متقابل شرایط اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی	۳۲۵
فصل دهم: نظریات در خصوص رابطه اینترنت و سرمایه اجتماعی	۳۳۳
فصل یازدهم: جمع‌بندی نظری و ارائه چارچوب نظری براساس شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران	۳۴۷
فصل دوازدهم: استفاده از اینترنت، هویت اجتماعی و سرمایه اجتماعی	۳۶۹
فصل سیزدهم: تحلیل رابطه الگوهای استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی (در قالب مدلسازی معادلات ساختاری)	۳۸۷
منابع فارسی	۴۰۲
منابع انگلیسی	۴۱۶
پیوست اول: آمار استنباطی و آزمون فرضیات تحقیق صنعت‌خواه (۱۳۹۲)	۴۲۶
پیوست دوم: بررسی مدل‌های تحقیق در قالب مدل‌سازی معادلات ساختاری	۴۴۸
پیوست سوم: ارائه مدل‌های مسیر در قالب مدل‌سازی معادلات ساختاری	۴۷۰

رشد تکنولوژی‌های اطلاعاتی-ارتباطی از نظر کمی و کیفی، گستره ارتباطات انسانی را بسط داده و ارکان مختلف حیات اجتماعی را، تحت تأثیر خود قرار داده است. در این راستا می‌توان به کاربرد روز افزون امکانات مرتبط با اینترنت، بین افراد مختلف اشاره کرد.

امروزه بشر وارد عصری شده است که به عصر اطلاعات، معروف است. اهمیت منابع اطلاعاتی در جهان ما به حدی است که کشورهای دارای فناوری‌های اطلاعاتی پیشرفته، جهان را زیر اریکه قدرت خود گرفته‌اند. اهمیت اطلاعات در شبکه جهانی اینترنت، همان بار قدرتی است که در اختیار کشورهای قدرتمند است. این کشورها در هر دوره، شبکه‌هایی ابداع می‌کنند که قادرند علاقه جمعیت کثیری از مردم جهان را به سوی خویش جلب کنند و بدین ترتیب به گونه‌ای نامحسوس، کاربران را تحت سیطره قدرت‌های خود درآورند. با این همه شماری از دانشمندان از جمله کاستلز که نقش بسزایی در خصوص پروراندن مفهوم جامعه اطلاعاتی داشته‌اند، این مفهوم را با احتیاط و به صورت مشروط به کار می‌برند و معتقدند: «نام‌بردن از یک جامعه‌ی اطلاعاتی به معنای همگونی جهانی همه شکل‌های اجتماعی نیست. سخن گفتن از جامعه‌ی اطلاعاتی یا جامعه‌ی متکی بر اطلاعات، به دو شرط نیاز دارد: از یک سو اعضای این جامعه در شکل کنونی خود، سرمایه‌داری هستند و از سوی دیگر تنوع و چندگونگی فرهنگی و نهادی آنها باید مورد توجه قرار گیرد. بدین معنی اگرچه ژاپن، اسپانیا، چین، برزیل و ایالات متحده آمریکا همگی جزو جوامع اطلاعاتی به شمار می‌آیند، اما: «هویت خویش را در دیگر-جوشان و جهان گسترده و همسان‌ساز سرمایه‌داری متکی به اطلاعات، از دست نمی‌دهند» (کاستلز، ۱۳۸۰: ۴۸).

کاستلز خاطر نشان می‌کند سرمایه‌داری اگرچه به مثابه دیگر جوشان جهان گستر و همسان‌ساز عمل کرده، اما واقعیت این است که در این کار خود موفقیتی کسب نکرده و برای مثال اگرچه ژاپن و آمریکا هر دو جزو کشورهای سرمایه‌داری به حساب می‌آیند، اما با یکدیگر متفاوت هستند و هر کدام هویتی متمایز از دیگری و منحصر به فرد دارند. بنابراین کاستلز به

جای اصطلاح جامعه اطلاعاتی، ترجیح می دهد جامعه ی شبکه ای را به کار ببرد (محسنی، ۱۳۸۰: ۲۰).

به لحاظ تاریخی کاستلز دگرگونی فناورانه را که منجر به ایجاد و اختراع «شاهراه اطلاعاتی» شده، با اختراع بزرگ حروف الفبا در یونان ۷۰۰ سال پیش از میلاد، مشابه می داند و معتقد است برای نخستین بار در تاریخ رسانه، ابر- متن یا فرازبانی شکل گرفته است که شیوه های مکتوب، شفاهی، دیداری و شنیداری ارتباطات انسانی را در چارچوب یک سیستم، یکپارچه می سازد. این پدیده که «شاهراه اطلاعاتی» نام دارد، به دلیل قابلیت یکپارچه سازی متن، تصویر صدا در یک سیستم و شبکه جهانی، ماهیت ارتباطات را دستخوش دگرگونی های بنیادین ساخته است و از آنجا که ارتباطات، نقش تعیین کننده ای در شکل دهی فرهنگ دارد، فرهنگ نیز به تبع دگرگونی های فناورانه جدید، دگرگونی های بنیادی دیگری را از سر گذراند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۳). در نظر کاستلز یکی از پیامدهای مهم گسترش فناوری های اطلاعات و ارتباطات نوین مبتنی بر آن، دگرگونی فرهنگ هاست. از این رو در اثر ایجاد و گسترش شاهراه های اطلاعاتی، فرهنگ نوینی در حال ظهور است (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۴).

ویلیام مارتین، جامعه ی اطلاعاتی را جامعه ای معرفی می کند که در آن کیفیت زندگی همانند چشم اندازهای تحول اجتماعی و توسعه اقتصادی، به میزان رو به تزایدی به اطلاعات و بهره برداری از آن وابسته است. در چنین جامعه ای، استانداردهای زندگی، الگوهای کار و فراغت، نظام آموزشی و بازارکار به گونه کاملاً محسوسی، تحت الشعاع پیشرفت هایی قرار گرفته که در قلمرو اطلاعات و دانش ها، روی داده است (محسنی، ۱۳۸۰: ۲۱-۲۰).

در همین رابطه، جان فیدر از انقلابی یاد می کند که در زمینه ی اطلاعات و ارتباطات در جهان روی داده و زندگی همه انسان های روی کره زمین را، تحت تأثیر قرار داده است. انقلابی که مبتنی و متکی بر رایانه و دارای آثار گسترده اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. یعنی از سویی، اطلاعات را به کالایی تجاری و سودآور بدل کرده که تملک آن باعث قدرت می شود و از سوی دیگر، اثرات ماندگاری بر شخصیت و هویت انسان ها بر جای می گذارد (فیدر، ۱۳۸۰: ۴-۵).

فرانک وبستر، تعریف مشابهی از «جامعه اطلاعاتی» که بر نوآوری وسیع فناوری های

اطلاعاتی مبتنی است، به دست می‌دهد. که در این تعریف در وهله‌ی نخست در اثر موفقیت علمی در پردازش، ذخیره و انتقال اطلاعات، کاربرد فناوری‌های اطلاعاتی، تقریباً در همه‌ی گوشه و کناره‌های جوامع و غالب نقاط کره‌ی زمین گسترش یافته و استفاده از کامپیوترها، همگانی شده است. سپس تحول دیگری در زمینه‌ی مخابرات صورت گرفته و به توزیع گسترده‌ی اطلاعات در سطح جامعه، منجر شده که مردم جهان را هر چه بیشتر در بزرگراه‌های اطلاعاتی و در معرض بهره‌گیری از اطلاعات، قرار می‌دهد. به عبارت دیگر مخابرات، کامپیوتری شده است و این بدان معنی است که کامپیوترهای موجود در سراسر جهان، به یکدیگر متصل و مرتبط می‌شوند. این روند که اکنون به وقوع پیوسته، این امکان را به افراد داده است که با کمترین هزینه و در دوردست‌ترین نقاط دنیا، به این شرط که برق و مخابرات داشته باشند، به بزرگراه اطلاعاتی دسترسی و در آن امکان حضور داشته باشند. آثار فرهنگی این وضعیت را در موارد مختلف، می‌توان مشاهده کرد. کانال‌های مختلف رادیویی و تلویزیونی، سایت‌های متعدد اینترنتی، هزاران رسانه‌ی جمعی و مطبوعات، آگهی‌های دیواری و تبلیغاتی، مجلات و کتاب‌های متنوع، همگی نشان از تأثیرات فرهنگی جامعه‌ی اطلاعاتی دارند. اما این تأثیرات به آنها محدود نمی‌شود، بلکه لباس‌هایی که می‌پوشیم، سبک آرایش مو و صورت، غذاهایی که می‌خوریم، آداب معاشرت و معماری منازل نیز قابل ذکر است. فرهنگ معاصر به شکلی عجیب و غریب، اطلاعات و ارزش‌های قبل از خود و فرهنگ‌های دیگر را در خود نهفته دارد و از آنها استفاده می‌کند (ویستر، ۱۳۸۲: ۵۲-۱۱).

یورگن هابرماس به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه پردازان انتقادی، بر ظهور فن‌آوری‌های ماهواره‌ای و اطلاعات دیجیتالی و تأثیر آن در فرایند جهانی شدن، تأکید کرده است. به نظر وی، اگر چه مهم‌ترین بُعد این جهانی شدن، جهانی شدن اقتصاد بوده، اما در عرصه‌های فرهنگی نیز گرایش به تولیدات فرهنگی خاص، نوعی همسانی در فرهنگ‌ها را، به دنبال داشته است. وی معتقد است که فرهنگ کالایی شده آمریکایی، نه تنها خود را بر سرزمین‌های دور تحمیل می‌کند، بلکه حتی در غرب نیز معنادارترین تفاوت‌ها را کم‌رنگ و ریشه دارترین سنت‌های محلی را، سست بنیان کرده است (هابرماس، ۱۳۸۴: ۱۰۲).

همچنین هابرماس در اثر معروف خود با عنوان «دگرگونی ساختاری حوزه‌ی عمومی» به چگونگی پیدایش حوزه‌ی عمومی در جوامع سرمایه‌داری پرداخته و اظهار کرده که اطلاعات، هسته‌ی مرکزی حوزه‌ی عمومی است و رسانه‌های جمعی و نهادهای اطلاعاتی، در ایجاد و گسترش این حوزه نقش داشته‌اند. اما در اواخر سده‌ی بیستم، غلبه‌ی اندیشه‌های فایده‌گرایانه‌ی بنگاه‌های اقتصادی و یک قطبی شدن حاکمیت قدرت‌های بین‌المللی، جهانی شدن اقتصاد و خصوصی‌سازی، سبب نابودی «حوزه‌ی عمومی» شد. در نتیجه، بخشی از اطلاعات از دسترس عموم خارج شده و نوعی فرهنگ کالایی‌شده‌ی توده‌ای در سطح جامعه، رواج یافته است. هابرماس، رفع این معضل را در گرو گسترش عقلانیت ارتباطی و تضعیف عقلانیت ابزاری می‌بیند و سعی می‌کند که نظریه و راه حلی برای گسترش کنش ارتباطی در سطح جامعه رواج دهد، چرا که در مسیر کنش ارتباطی است که هویت و نگرش انسانی، شکل می‌گیرد و از حالت شیء‌بودگی و مسخ‌شدگی فاصله می‌گیرد و آنها را از نفوذ فرهنگ توده‌ای یکسان‌ساز، بیرون می‌آورد (محسنی، ۱۳۸۰: ۲۲).

در مسیر دستیابی به اطلاعات گوناگون در جامعه‌ی اطلاعاتی، افراد با انگیزه‌های مختلف به اینترنت و شبکه‌های مختلف اینترنتی رجوع می‌کنند. گروهی به منظور ارتباط با دیگران به عضویت شبکه‌هایی همچون: فیس‌بوک، مای اسپیس و ... در می‌آیند. گروهی دیگر، جذب چت روم‌ها می‌شوند. گروهی به دنبال بازی‌های آنلاین و دیگر سرگرمی‌های رایانه‌ای هستند. و گروهی هم به دنبال سایت‌های اطلاعاتی، تحقیقاتی می‌روند.

کاربران با مراجعه خود به سایت‌هایی از جمله: فیس بوک و مای اسپیس و ... و همچنین سایت‌های خبری و اطلاعاتی، بازی و سرگرمی و ... الگوهایی را در خصوص استفاده از اینترنت از خویش، در معرض بروز قرار می‌دهند. این الگوها زندگی مجازی (در درون اینترنت) و اجتماعی ایشان را، در بر می‌گیرد. اهمیت استفاده از اینترنت زمانی دو چندان می‌شود که اینترنت قادر باشد مشارکت‌های اجتماعی شهروندان را در فضای آفلاین (یا به دور از اینترنت) نیز گسترش دهد. یعنی به بیان دیگر زمانی که استفاده از اینترنت بتواند سازنده سرمایه اجتماعی گردد که جامعه به آن نیازمند است. از طرف دیگر دولت‌ها برای دوری از عملکردهای منفعلانه و هزینه‌بر، نیازمند مشارکت مردمی هستند. این مشارکت در کنار اعتماد و شبکه‌های ارتباطی، مفهومی با

عنوان سرمایه اجتماعی را شکل می‌دهد که در این نوشتار، مورد توجه قرار گرفته است.

در تحقیقاتی که در خصوص تأثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و هریک از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن صورت گرفته، نتایج ضد و نقیضی گزارش شده است. برخی از تحقیقات تأثیر استفاده از اینترنت را بر سرمایه اجتماعی، مثبت ارزیابی کرده‌اند. به عنوان مثال تحقیقات (اسپروول و کایسلر^۱، ۱۹۹۱)، (رینگولد^۲، ۲۰۰۰)، (کارپینی^۳، ۲۰۰۰)، (شاه و اوپلند^۴، ۲۰۰۲)، (کاتز و رایس^۵، ۲۰۰۲)، (ولمن^۶، ۲۰۰۴) و (کراوت و راینی^۷، ۲۰۰۵) حاکی از تأثیر مثبت استفاده از اینترنت بر انتقال اطلاعات و ساختن روابط اجتماعی میان گروه‌های بزرگی از افرادی است که با یکدیگر ارتباطات فیزیکی ندارند. همچنین ایجاد راه‌های جدید برای افزایش تعهدات مدنی، بالابردن آگاهی سیاسی، آگاهی‌رسانی به جوانان و مسایلی از این قبیل مدنظر است.

اما تحقیقات دیگری هم وجود دارند که از تأثیرات منفی استفاده از اینترنت، یاد می‌کنند. طبق نتایج برخی از این تحقیقات: استفاده‌کنندگان از اینترنت، زمان کمتری را صرف کنش متقابل اجتماعی می‌کنند و گرایش بیشتری به استرس و افسردگی دارند. همچنین استفاده از چنین شبکه‌هایی می‌تواند باعث گرایش افراد به خودشیفتگی (در جایی که جامعه‌پذیری افراد در سطح پایینی است) گردد و آنها را به سوی یک ایدئولوژی، تبعیض نژادی یا جنسی فرا خواند.

(فرن بک^۸، ۱۹۹۷: ۵۴-۳۶).

اگرچه بین بیشتر پژوهشگران و تکنولوژیست‌ها (متخصصین تکنولوژی) در اینکه رشد انفجاری استفاده کاربران از اینترنت در جوامع پیشرفته و اخیراً در جوامع در حال توسعه، زندگی اجتماعی و کیفیت زندگی را تغییر داده است، توافق وجود دارد، با این حال توافق کمتری بین پژوهشگران و متخصصین در خصوص طبیعت این تغییرات، وجود دارد.

1- Sproull&kiesler

2- Rheingold

3- carpini

4- shah,cho,Eveland

5-katz and rice

6- wellman

7-kraut,&Rainie

8- Fernback

اینترنت را نمی‌توان یک بسته اطلاعاتی سراسر منفی و مضر و یا سراسر مثبت و مفید دانست. استفاده از اینترنت، همانند استفاده از یک تیغ دو دم است. یعنی استفاده از اینترنت از یک طرف می‌تواند موجب تسهیل ارتباطات، دستیابی به اطلاعات، ترویج عقاید و ... باشد، اما از طرف دیگر می‌تواند مولد اندیشه‌هایی باشد که قادر است نظم، امنیت، فرهنگ و سنت‌های اجتماعی را در جامعه، برهم زند. چراکه در اینترنت: هم سایت‌ها، بلاگ‌ها، شبکه‌های ارتباطی مفید و هم غیر-مفید وجود دارد.

دولت‌هایی در عرصه جهانی می‌توانند موفق شوند که از یک طرف بتوانند نظارتی بر روند اطلاعات داشته باشند و از طرف دیگر مشارکت گسترده مردمی را جهت دستیابی به اهداف خود، جلب کنند. دولت‌ها از یک طرف سعی می‌کنند با نظارت بر شبکه‌های مجازی، قدرت خویش را مستحکم سازند و از طرف دیگر به دنبال جذب مشارکت‌های مردمی هستند. اما نظارت شدید بر شبکه‌های مجازی و اینترنت می‌تواند اعتماد شهروندان را نسبت به دولت، تحت تأثیر قرار دهد.

تحقیقات جدیدی که در مجامع علمی بین‌المللی در خصوص سرمایه اجتماعی صورت گرفته، سرمایه اجتماعی را به سه حوزه تحلیلی متفاوت تقسیم نموده است. اولین حوزه، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی^۱، دومین حوزه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی^۲ و دیگری سرمایه اجتماعی ارتباطی^۳ است. در این کتاب به تشریح هر کدام از حوزه‌های مذکور خواهیم پرداخت. از دیگر اهداف این کتاب این است که رابطه الگوهای استفاده از اینترنت را با انواع سرمایه اجتماعی شهروندان، مورد بررسی قرار دهد تا در ادامه بتواند با ارائه راهکارهایی کاربردی، دولت را در زمینه کنترل بهتر شبکه اینترنت از یک طرف و جلب اعتماد و مشارکت مردمی از طرف دیگر، یاری رساند.

این چنین است که کتاب پیش رو در واقع خود یک تحقیق علمی است که براساس اصول دقیق روش‌شناسی علمی، شکل گرفته است. مطالبی که در این کتاب یا بهتر بگوییم در این پژوهش مطرح می‌شود در راستای پاسخگویی به این سؤال است که: آیا بین الگوهای استفاده

^۱ - bonding social capital

^۲ -bridging social capital

^۳ - linking social capital

کاربران از اینترنت و سرمایه اجتماعی درون گروهی، برون گروهی و ارتباطی، رابطه‌ای وجود دارد؟ در صورت وجود رابطه، کدام یک از الگوهای استفاده کاربران از سایت‌ها و بلاگ‌ها و شبکه‌های ارتباطی، سرمایه اجتماعی درون گروهی را افزایش می‌دهند و کدام الگوهای استفاده کاربران، سرمایه اجتماعی برون گروهی و ارتباطی را افزایش می‌دهند؟

سؤال دیگری که در این کتاب، در پی ارائه پاسخی علمی برای آن هستیم، این است که آیا براساس الگوهای استفاده کاربران از اینترنت و علاقه آنها به بلاگ‌ها و سایت‌های گوناگون، و میزان سرمایه اجتماعی درون گروهی، برون گروهی و ارتباطی، می‌توان به ارائه یک الگو در قالب مدل‌سازی معادلات ساختاری، دست زد؟ در جهت پاسخگویی به سؤالات مورد اشاره از نتایج تحقیقات گوناگونی که در خلال سال‌های اخیر در سطح ایران و جهان صورت گرفته، استفاده می‌شود.

این کتاب از دو بخش که شامل مجموعاً چهارده فصل می‌باشد، تشکیل شده است. بخش اول به بررسی و معرفی سرمایه اجتماعی و کاربردهای گوناگون آن در جوامع گوناگون اشاره دارد و از شش فصل گوناگون، تشکیل شده است.

اولین فصل کتاب به این موضوع می‌پردازد که اصولاً سرمایه اجتماعی چیست؟ براساس تعاریف گوناگونی که از سرمایه اجتماعی ارائه شده، تعریف کامل اما ساده و قابل فهمی از سرمایه اجتماعی ارائه می‌شود که راهنمای خوانندگان در تمامی فصول نوشتار پیش رو، خواهد بود.

فصل دوم به بررسی ابعاد مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی می‌پردازد. در این فصل، تقسیم‌بندی‌های اخیر سرمایه اجتماعی معرفی می‌گردد. در فصل سوم به نقش دین در ایجاد یا افول سرمایه اجتماعی، توجه می‌شود. در این فصل براساس اصل ولایت در جامعه ایران، سرمایه اجتماعی ولایت‌مدارانه معرفی شده و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن به ترتیب تعریف و تشریح می‌گردد. در این راستا از تحقیقات گوناگون صورت گرفته در زمینه جایگاه دین در بازتولید سرمایه اجتماعی، نسخه‌برداری می‌گردد.

فصل چهارم نگاهی به وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران و کاستی‌های موجود در این زمینه

دارد و طیف وسیعی از تحقیقات انجام گرفته در ایران را مورد توجه قرار داده و از نتایج به دست آمده، بهره می‌گیرد.

فصل پنجم به چگونگی شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در جوامع انسانی می‌پردازد و به این نکته اشاره می‌شود که مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی از جمله: اعتماد، مشارکت و شبکه‌ها خود می‌توانند سرمایه اجتماعی را بازتولید کنند.

فصل ششم رابطه سرمایه اجتماعی را با توسعه اجتماعی، مورد توجه قرار می‌دهد. در این فصل نتایج تحقیقات داخلی و خارجی در خصوص نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعی و اقتصادی، با یکدیگر مقایسه شده و با اندازه‌گیری شاخص‌های توسعه و سرمایه اجتماعی در برخی استان‌های ایران، رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

اما بخش دوم این کتاب به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و استفاده از اینترنت می‌پردازد. هفتمین فصل کتاب که اولین فصل این بخش را تشکیل می‌دهد، در ابتدا به معرفی تاریخچه‌ای در خصوص پیدایش اینترنت در جهان و کاربردهای متعدد اینترنت در جوامع انسانی می‌پردازد که در واقع مقدمه‌ای برای ورود به مباحث علمی این فصل است و سپس به بررسی میزان استفاده از اینترنت در کشورهای ایران و ترکیه می‌پردازد و تحلیلی از روند استفاده از اینترنت را در دو کشور، ارائه می‌کند.

هشتمین فصل کتاب در واقع دربردارنده مباحثی است که دنباله مباحث فصل قبل بوده و الگوهای مختلف استفاده از اینترنت را در ایران با کشورهای مختلف جهان، مورد مقایسه قرار داده است. در نهمین فصل کتاب، تحلیلی از چرایی شکل‌گیری الگوهای استفاده از اینترنت در ایران ارائه می‌گردد. در فصل دهم رابطه بین شرایط اجتماعی جوامع انسانی و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی، مورد تحلیل قرار گرفته و در آن نتایجی در خصوص نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب مصر و دیگر کشورهای عربی، ارائه شده است. مباحث دیگر این فصل به این نکته اشاره دارد که شرایط اجتماعی در یک جامعه می‌تواند باعث شود تا کارکرد شبکه‌های اجتماعی در آن جامعه، مثبت یا منفی باشند. در این خصوص، نقش دولت و خطمشی آن، اهمیت فراوانی دارد.

فصل‌های یازدهم و دوازدهم به ارائه مباحث نظری موجود در خصوص شکل‌گیری الگوهای استفاده از اینترنت و روابط میان سرمایه اجتماعی و الگوهای استفاده از اینترنت می‌پردازد. در فصل دوازدهم به چارچوب نظری در خصوص رابطه الگوهای استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی براساس شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران توجه شده است.

فصل سیزدهم به نقش هویت اجتماعی در شکل‌گیری الگوهای استفاده از اینترنت و تأثیرات متقابل این دو متغیر بر یکدیگر پرداخته است. در پایان فصل، مباحثی در خصوص رابطه هویت‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی نیز بیان شده است. جمع‌بندی این فصل، مقدمه‌ای برای مباحث علمی و پیچیده آخرین فصل کتاب است که به ارائه مدلی در قالب مدل‌سازی معادلات ساختاری در جهت تحلیل رابطه الگوهای استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی در ایران پرداخته است. تحلیل‌های آماری این فصل، در پیوست دوم کتاب به طور کامل تشریح شده است.

در پایان لازم است از آقای دکتر رضا اسماعیلی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) و آقای دکتر فریدون وحید از دانشگاه اصفهان و هم‌چنین از تمامی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان که صمیمانه در به انجام رسیدن این اثر مساعدت نمودند، تشکر و قدردانی شود. می‌توان بیان داشت که سرمایه اجتماعی همچون دریای بیکرانی است که هر یک از پژوهشگران تا کنون توانسته‌اند به قطره‌ای از آن دسترسی پیدا کنند. کتاب پیش رو حاصل تحقیقات نویسندگان است که در فاصله زمانی ۱۳۸۷ تا کنون صورت گرفته و برخی از آن نیز به صورت مقاله در مجلات علمی-پژوهشی یا ISI به چاپ رسیده است. امیدوارم مطالب علمی این کتاب بتواند گامی در راستای تعالی علمی جامعه دانشگاهی بالاخص تعالی علمی دانشگاه آزاد اسلامی تلقی شود و مورد توجه پژوهشگران و اندیشمندان این حوزه قرار گیرد.

دکتر علیرضا صنعت‌خواه

دکتر منصور حقیقتیان

شهریور ۱۳۹۳